

Vianen, Stuartweg, riolering, gemeente Vianen

Een archeologisch bureauonderzoek

Definitief

Omgevingsdienst regio Utrecht
ODRU Erfgoedrapport 23

opgesteld door	Dhr. R. Torremans
beoordeeld door	Dhr. P. C. de Boer

Colofon

- Titel : Vianen, Stuartweg, riolering, gemeente Vianen. Een archeologisch bureauonderzoek.
- Opgesteld door : ArcheologieAdvies in opdracht van de Omgevingsdienst regio Utrecht
- Plaats en datum : Zeist, 04-11-2013
- Rapportnummer: : ODRU Erfgoed rapport 23
- Status : Definitief
- Afbeelding voorblad : *Het plangebied op de Bonnenkaart 1850-1900.*
- Opsteller : R. Torremans, senior archeoloog
Contactgegevens : ArcheologieAdvies
Lage Rijndijk 3A, 2315 JJ Leiden
E: rene.torremans@archeologieadvies.nl
T: 06-37433630
I: www.archeologieadvies.nl
- Autorisatie senior Archeoloog : drs. P.C. de Boer
Contactgegevens : Omgevingsdienst regio Utrecht
Postbus 461, 3700 AL ZEIST
Laan van Vollenhove 3211, 3706 AR Zeist
E: p.deboer@odru.nl
T: 030 – 69 99 562
F: 030 – 69 99 599
I: www.odru.nl

Administratieve gegevens

Provincie	Utrecht
Gemeente	Vianen
Plaats	Vianen
Toponiem	Vianen, Stuartweg, riolering
Kaartblad	38F
Coördinaten	ZW: 135000/ 443734 ZO: 135160/ 443581 NW: 135080/ 443889 NO: 135280/ 443722
Kadastraal nr.	n.v.t.
Monumentnr.	n.v.t.
Oppervlakte plangebied	Ca. 5000m ²
Hoogte maaiveld	Ca. 2 m + NAP
Opdrachtgever	Dhr. G.J. Vreeswijk Gemeente Vianen Voorstraat 30 4132 AS Vianen Postbus 46 4130 EA Vianen 0347-369 431 g.vreeswijk@vianen.nl Aanwezig: maandag t/m donderdag www.vianen.nl
Uitvoerder	Omgevingsdienst regio Utrecht
Bevoegd Gezag	Gemeente Vianen Voorstraat 30 4132 AS Vianen www.vianen.nl
Adviseur namens bevoegde overheid	Dhr. P.C. de Boer Omgevingsdienst regio Utrecht Postbus 461, 3700 AL ZEIST Laan van Vollenhove 3211, 3706 AR ZEIST E: p.deboer@odru.nl T: 030 – 69 99 562 F: 030 – 69 99 599
Huidig grondgebruik	Weg, bedrijventerrein
Historisch grondgebruik	Akkerland, grasland
Geplande bestemming	Weg, bedrijventerrein
Onderzoeksaanmelding (CIS-code)	58993
Beheer en plaats documentatie	Omgevingsdienst regio Utrecht Postadres: Postbus 461, 3700 AL Zeist Bezoekadres: Laan van Vollenhove 3211, 3706 AR Zeist

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING.....	6
1.1.	Aanleiding.....	6
1.2	Doelstelling onderzoek.....	6
1.3	Onderzoeksmethodiek en richtlijnen.....	6
2.	BUREAUONDERZOEK.....	8
2.1	Plangebied.....	8
2.1.1	Beschrijving plangebied.....	8
2.1.2	Verwachte bodemingrepen.....	8
2.1.3	Geo(morfo)logie en bodem.....	8
2.1.4	Historie.....	10
2.1.5	Archeologie.....	12
2.2	Gespecificeerde archeologische verwachting.....	15
3.	CONCLUSIE en AANBEVELINGEN.....	16
4.	BRONNEN.....	18
	Bijlage 1.....	19

SAMENVATTING

De gemeente Vianen heeft in het kader van werkzaamheden aan de riolering aan de Stuartweg opdracht gegeven tot het uitvoeren van een archeologisch bureauonderzoek.

Bij de voorgenomen plannen zijn bodemingrepen tot op een diepte van ca. 3 m onder maaiveld voorzien, waardoor mogelijk aanwezige archeologische waarden aangetast kunnen worden.

Het plangebied heeft een hoge archeologische verwachting op de Archeologische Verwachtingskaart Prehistorie – Romeinse tijd, maar een middelhoge archeologische verwachting op de Archeologische Verwachtingskaart Middeleeuwen – Nieuwe tijd.

Het plangebied ligt in een gebied waar een gemeentelijk archeologisch beleid is vastgesteld. Op grond van dit beleid valt het plangebied in de zone AWV 2 (Archeologische Verwachtingszone 2). Dit betekent dat archeologisch onderzoek verplicht is bij plangebieden groter dan 30 m² en bij bodemingrepen dieper dan 30 cm –mv.

Opvallend genoeg is op oude kaarten een lijnelement zichtbaar dat door het plangebied loopt. Het element komt overeen met de loop van de huidige Sportlaan. Op de locatie van de Sportlaan liep vroeger de Hoogelandscheweg, die al staat afgebeeld op het kadastrale minuutplan van 1811-1832. De overeenkomst in oriëntatie tussen het oude lijnelement en de huidige straat is zeer treffend. De Hoogelandscheweg was een oude verbinding tussen Vianen en Hagestein waarbij men via de Hoogelandschebrug het toenmalige Zederik kanaal kon oversteken.

Op een diepte variërend tussen de 40 en 150 cm beneden maaiveld kunnen verder afzettingen van de Hagesteinse stroomgordel voorkomen. Op deze stroomgordel kunnen archeologische resten vanaf de Late IJzertijd en jonger worden verwacht.

Op basis van de resultaten van het Bureauonderzoek en het gegeven dat behoud *in situ* middels planaanpassing niet tot de mogelijkheid behoort, adviseert de Omgevingsdienst regio Utrecht om archeologisch vervolgonderzoek uit te laten voeren.

1. INLEIDING

1.1 Aanleiding

De gemeente Vianen heeft in het kader van werkzaamheden aan de riolering aan de Stuartweg opdracht gegeven tot het uitvoeren van een archeologisch bureauonderzoek.

Bij de voorgenomen plannen zijn bodemingrepen tot op een diepte van ca. 3 m onder maaiveld voorzien, waardoor mogelijk aanwezige archeologische waarden aangetast kunnen worden (zie bijlage 2).

Op basis van het gemeentelijk beleid dient voor dit plangebied de Archeologische Monumentenzorg (AMZ)-cyclus te worden doorlopen. De eerste stap in het kader van deze onderzoeksinspanning betreft het uitvoeren van een bureauonderzoek. De resultaten van dit onderzoek en het advies met betrekking tot eventueel vervolgonderzoek staan beschreven in dit rapport.

1.2 Doelstelling onderzoek

Het doel van een bureauonderzoek is het verwerven van informatie, aan de hand van beschikbare bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een plangebied, om daarmee te komen tot een gespecificeerde, archeologische verwachting. Dit rapport bevat, waar mogelijk, gegevens over de aan- of afwezigheid, aard, omvang, ouderdom, gaafheid, conservering en (relatieve) kwaliteit van archeologische waarden en aardwetenschappelijke eigenschappen.

Voorafgaand aan de uitvoering van dit bureauonderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

1. Wat is de bodemopbouw in het gebied en zijn er gegevens bekend over bodemversturende ingrepen in het verleden binnen het plangebied?
2. Worden binnen de grenzen van het onderzoeksgebied archeologische resten verwacht? Zo ja, wat is de omvang, ligging, aard en datering van deze verwachte resten?
3. In welke mate worden deze waarden verstoord door realisatie van de geplande bodemingreep?
4. Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?
5. Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

Op basis van deze gegevens wordt een gespecificeerde archeologische verwachting opgesteld. Ook worden aanbevelingen gedaan in relatie tot de mogelijke gevolgen van de voorgenomen bodemversturende werkzaamheden. Op basis daarvan kan een beslissing genomen worden ten aanzien van (eventueel) vervolgonderzoek.

1.3 Onderzoeksmethodiek en richtlijnen

Het bureauonderzoek is uitgevoerd volgens de richtlijnen van de KNA, versie 3.2. De werkzaamheden bestonden uit het verzamelen en raadplegen van onderstaande (archeologische/geomorfolologische en historische/geografische) bronnen en kaarten.

De volgende bronnen zijn geraadpleegd:

- Gemeentelijke archeologische waarden- en verwachtingenkaarten;
- Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden IKAW (via Archis II);
- Archeologische Monumentenkaart AMK (via Archis II);

- Landelijke archeologische database Archis II;
- Historische kaarten (via watwaswaar.nl en www.hisgis.nl);
- Actueel Hoogtebestand Nederland (via www.ahn.nl/viewer);
- Bodemkaart 1:50.000 (De Mulder et al 2003);
- Geomorfologische kaart 1:50.000 (DLO-Staring Centrum / Rijks Geologische Dienst);
- Topografische kaart 1:25:000;
- Relevante publicaties en literatuur;
- Geoloket van de Omgevingsdienst Regio Utrecht;
- www.vianen.nl.

Afb. 1. Locatiekaart met in rood gemarkeerd het plangebied (afbeelding gemaakt door Archeologisch Onderzoek Leiden BV/ Archol in opdracht van ArcheologieAdvies).

2. BUREAUONDERZOEK

De feitelijke informatie en onderzoeksresultaten staan beschreven in paragraaf 2.1. Een interpretatie en analyse van de beschikbare gegevens, gericht op het formuleren van een gespecificeerde archeologische verwachting, is beschreven in paragraaf 2.2. In hoofdstuk 3 worden de onderzoeksvragen voor zover mogelijk beantwoord en wordt tevens een aanbeveling gedaan voor het verder doorlopen van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ)-cyclus.

2.1 Plangebied

2.1.1 Beschrijving plangebied

De Stuartweg ligt in het zuidoosten van de gemeente Vianen (ten noorden van de A2). Het deel van de Stuartweg waar de rioleringswerkzaamheden plaats vinden betreft het zuidelijke deel van de weg, dat globaal begrensd wordt door de Industrierweg in het noorden en de Hoge Biezenweg en de Hoogwaard in het zuiden. Het deel van de Stuartweg waar de werkzaamheden plaats vinden, wordt doorsneden door de Sportlaan.

2.1.2 Verwachte bodemingrepen

In week 45 wordt gestart met de aanleg van een diepriool voor hemelwaterafvoer op de locatie Stuartweg te Vianen. De werkzaamheden worden binnen het bestaande tracé uitgevoerd, maar hebben een diepte van ca. 3 m beneden het maaiveld, dieper dan het niveau waarop de huidige riolering ligt. Om de aanleg van de riolering (doorsnede buizen 70 cm; verzamelputten breder) mogelijk te maken zal bronnering moeten worden geplaatst en wordt met een bekisting van ca. 2 m breedte gewerkt.

2.1.3 Geo(morfo)logie en bodem

Geomorfologie en bodemkunde

Het oudste landschap dat in feite nog 'intact' in de bodem voor kan komen, is het pleistocene rivierenlandschap. Sedimenten van de Rijn, afgezet in het Midden Weichselien, zijn op een diepte van circa 4 tot 8 m -NAP als vlechtende riviervlakte terug te vinden en vormen onderdeel van het zogenaamde Laagterras. Vlechtende rivieren worden gekenmerkt door brede, ondiepe riviersystemen met meerdere actieve geulen. Opvallend hierbij is de afwezigheid van differentiatie in afzettingen: een vlechtend systeem kent geen oeverwallen en komgebieden. Een tweede vlechtend rivierterras, het zogenaamde Terras X, is ingesneden in het Laagterras. Uit deze deels droog liggende rivierbeddingen zijn rivierduinen verstoven die gefundeerd zijn op het Laagterras. Een aantal rivierduinen is aanwezig in de (ondiepe) ondergrond van de gemeente Vianen en behoort tot de Boxtel Formatie, Laagpakket van Delwijnen.¹

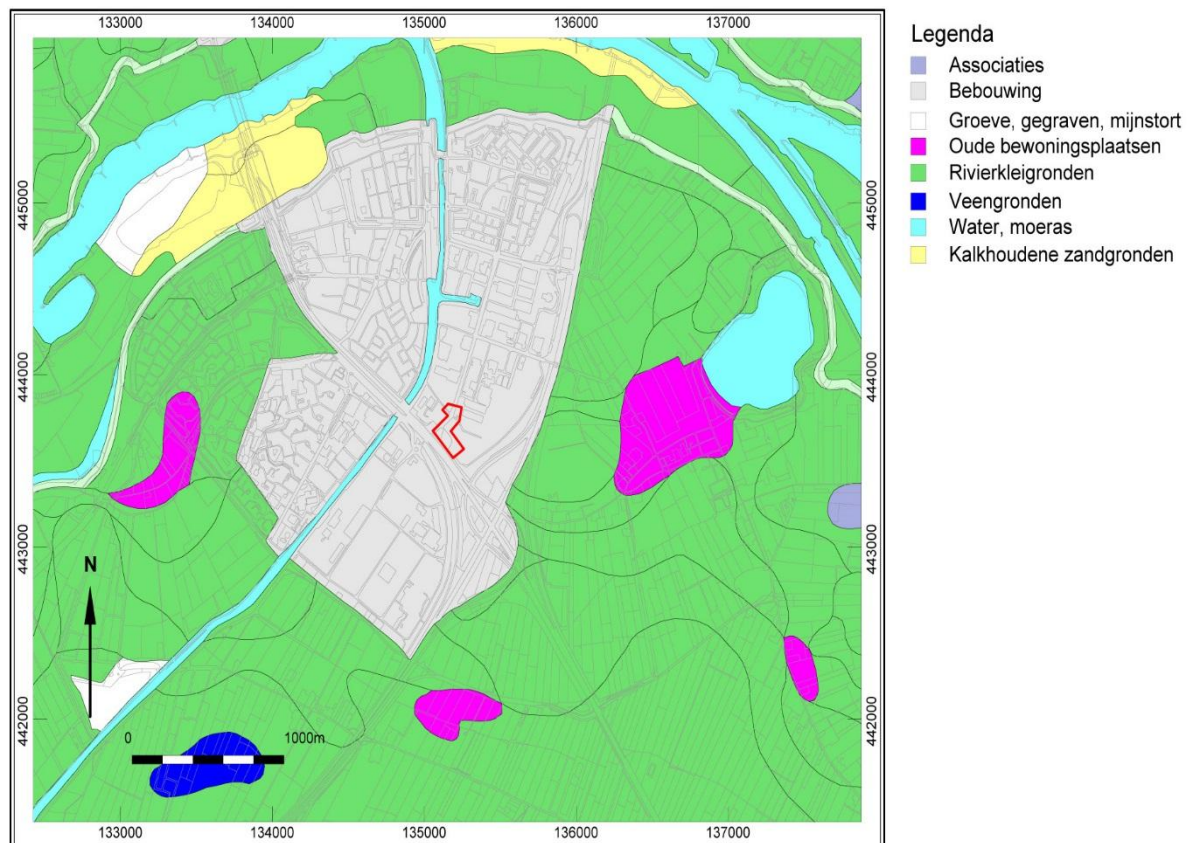
Vanaf het begin van het Holoceen steeg het grondwater onder invloed van de stijgende zeespiegel. Mede hierdoor vond op grote schaal veenvorming plaats. Het pleistocene landschap is hierbij volledig bedekt geraakt met een laag veen (Formatie van Nieuwkoop, Basisveen Laagpakket). De rivieren die actief zijn in het Holoceen, betreffen zogenaamde meanderende rivieren. Meanderende rivieren kenmerken zich door relatief brede stroomgordels die zijn ontstaan als gevolg van het stroomafwaarts verplaatsen van de meanderbochten. Door dit proces vindt in de meandergordel continu erosie en sedimentatie plaats. Daarnaast ontstaat, als gevolg van selectie van materiaal tijdens de sedimentatie, een differentiatie in afzettingen. Op basis van genese en lithologie kan onderscheid worden gemaakt in drie type afzettingen: stroomgordel-, crevasse- en komafzettingen. Een stroomgordel is lithogenetisch verder onderverdeeld in beddingafzettingen, (rest-)geulafzettingen en oeverafzettingen. Binnen een beddinggordel zijn doorgaans verschillende kronkel-

---

¹ Sprangers *et.al.* 2011, p.15.

waard- en restgeulen aanwezig. Oeverwallen ontstaan aan weerszijden van de meandergordel als gevolg van laterale selectie naar korrelgrootte. Hierbij bezinkt het zwaardere sediment (zavel en zand) het dichtst bij de geul; klei komt tot bezinking in het komgebied. In periode van verminderde of afwezige rivieractiviteit kan in het komgebied naast kleiafzetting ook veengroei plaatsvinden. Bij het doorbreken of overstromen van een oeverwal bij hoog water kunnen erosiegeulen ontstaan: zogenaamde crevassegeulen. In en langs deze geulen vindt sedimentatie van zand en klei plaats. Crevasseafzettingen zijn echter veel minder dik dan stroomgordelafzettingen. Bij langdurige stroming kan een crevasse zich ontwikkelen tot een nieuwe rivier. In dat geval is sprake van een stroomgordelverlegging, ook wel avulsie genoemd.²

Afb.2. Het plangebied op de bodemkaart (afbeelding gemaakt door Archeologisch Onderzoek Leiden BV/ Archol in opdracht van ArcheologieAdvies).

De ontwikkeling van de komgebieden is sterk bepaald door de fluviaale activiteit (of afwezigheid ervan). Vanwege het relatief laag energetische karakter bestaat de opbouw van de kommen uit een afwisseling van klei- en veenlagen. Het is tevens goed denkbaar dat in het komgebied smalle geultjes aanwezig waren die zorgden voor de ontwatering van het veen. Dergelijke ontwateringsgeulen hebben doorgaans een kleiige vulling en geen oeverwallen. Het ontbreken van zand en zavel is te verklaren door het feit dat het water vanuit de komgebieden met lage stroomsnelheid naar de rivieren heeft gestroomd.³

Uit de inventarisatie van de holocene riviersystemen blijkt dat de gemeente Vianen elf verschillende stroomgordels kent die onder te verdelen zijn in vier systemen: het Benschop-, Graaf-, Linschoten- en Krimpensysteem. Gezien deze hoeveelheid stroomgordels is de landschappelijke genese complex te noemen en kan gesproken worden van een 'stroomgordel knooppunt'.

In de beginperiode van het Holoceen zal de fluviaale invloed beperkt zijn gebleven tot periodieke

² Sprangers *et.al.* 2011, p.15.

³ Sprangers *et.al.* 2011, p.17.

overstromingen of eventueel enkele smalle afwateringsgeulen. De eerste fluviale sedimentatie die bekend is in de gemeente Vianen, heeft plaatsgevonden toen de Benschop stroomgordel in het noordelijke deel van de gemeente actief werd (ca. 6450 v.Chr.). Deze afzettingen behoren tot de Formatie van Echteld en kunnen, op basis van genese verder worden onderverdeeld. De Kortenhoeven, Middelkoop en Tienhoven stroomgordels waren vrijwel tegelijk actief met de Benschop stroomgordel en vormden samen een riviersysteem. De Autena is de jongste stroomgordel van het Benschopsysteem in de gemeente Vianen en volgde grotendeels de oude loop van de Tienhoven stroomgordel.

Het Graafsysteem, bestaande uit de Vuylkoop, Zijderveld, Lopik en Schoonrewoerd stroomgordels, volgde het Benschop systeem op. De meandergordels van dit systeem worden gekenmerkt door een wat smallere en fijnere structuur. Dit had waarschijnlijk te maken met het feit dat de hoofdafvoer van de Rijn door het Utrechtsysteem liep.

De Hagestein en Lek stroomgordels, respectievelijk behorend bij het Linschoten- en Krimpensysteem, zijn de twee meest recente stroomgordels die in de gemeente Vianen aanwezig zijn. De Hagestein stroomgordel ontstond in de IJzertijd en verlandde uiteindelijk in de Vroege Middeleeuwen; de Lek is ontstaan in de Romeinse tijd en heeft na afdamming en bedijking in de Middeleeuwen haar natuurlijke karakter verloren.⁴

Uit de actualisatie van de archeologische verwachtingskaart voor Vianen is gebleken dat het spreidingsgebied van de oevers en natuurlijke overslaggronden van de Hagestein stroomgordel op basis van het AHN veel groter is dan in eerste instantie door Huizer e.a. (2007) is aangenomen. Opvallend is het relatief hooggelegen gebied tussen de Lek en de Hagestein stroomgordel. Het gebied wordt gekenmerkt door een opeenstapeling van stroomgordelafzettingen: een knooppunt van stroomgordels van verschillende ouderdom. Landschappelijk gezien is het dus erg moeilijk om dit gebied specifiek te benoemen en harde grenzen te trekken waar oevers eindigen en over gaan in komgebied. Dit wordt natuurlijk bovendien bemoeilijkt doordat er meerdere oeverpakketten en/of crevassen bovenop elkaar aanwezig (kunnen) zijn.⁵

2.1.4 Historie⁶

De eerste vermelding van Vianen dateert uit 1271, toen de heer van Vianen het recht van de bisschop van Utrecht, Jan van Nassau, kreeg om twee keer per jaar een markt te houden in het gebied bij zijn burcht. Deze burcht, vanouds De Bol genaamd, lag 350 meter ten zuiden van de latere stad Vianen. Het kasteel werd rond 1260 gebouwd, waarschijnlijk op de plek van een ouder hof van de Heren van Beusichem. Het kasteel werd rond 1370 weer afgebroken en verplaatst naar de noordwesthoek van de nieuwe stad Vianen.

Toen rond 1288 de monding van de nieuw gegraven Vaartse Rijn tegenover Vianen kwam te liggen, was dit een belangrijke impuls voor de nederzetting. In de 12^e eeuw werd de Kromme Rijn afgedamd en in 1285 de Hollandse IJssel. De Vaartse Rijn werd toen van levensbelang voor Utrecht. Door de afsluiting van de Hollandse IJssel moest er een nieuwe verbinding gezocht worden naar de Lek. Dit leidde uiteindelijk aan het eind van de 14^e eeuw tot een uitmonding bij Vreeswijk. Naast de vaart liep een landweg, welke een veer over de Lek bezat. De route naar het zuiden liep over de Voorstraat van Vianen.

Rond 1335 was het niet langer meer de bisschop die de dienst uitmaakte in het gebied, maar de aan de Hollandse graaf gelieerde Willem van Duivenvoorde. Hij trouwde met de erfdochter van een heer van Vianen en maakte zo het gebied los van het Utrechtse bisdom. Hij en zijn vrouw verleenden in 1335/1336 stadsrechten aan Vianen en lieten de nieuwe stad, die meer naar de rivier gericht werd, ommuren en omgrachten, waarbij het bestaande kasteel buiten de ommuring bleef.

De stad Vianen werd rond die tijd grotendeels volgens een planmatige opzet aangelegd. In 1560 vond aan de noordkant een uitbreiding plaats in de richting van de Lek. Nog veel later, tijdens de 19^e en 20^e eeuw vonden aan de zuid- en oostzijde uitbreidingen plaats. De uitbreidingen vertonen een veel

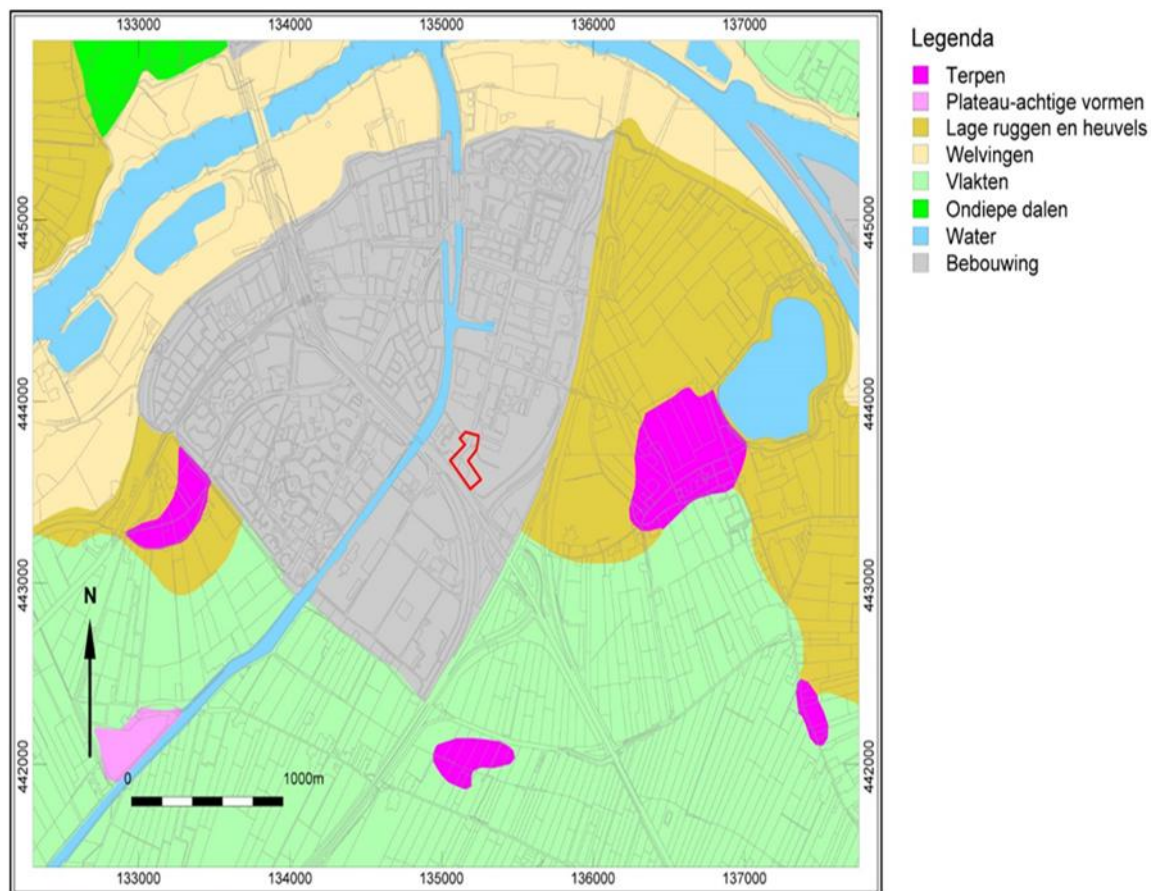
---

⁴ *Ibid.*

⁵ Sprangers *et al.* 2011, p.20.

⁶ Huizer e.a. 2007, p.15.

minder planmatig gecoördineerde samenhang dan de oude kern. Binnen de 14^e-eeuwse grachten en muren van Vianen is het geometrische stratenpatroon uit die tijd grotendeels bewaard gebleven.

Afb.3. Het plangebied op de geomorfologische kaart (afbeelding gemaakt door Archeologisch Onderzoek Leiden BV/ Archol in opdracht van ArcheologieAdvies).

2.1.5 Archeologie (in relatie tot de ondergrond)

Algemeen

De aanwezigheid van archeologische resten uit perioden tot en met de Romeinse tijd is in de ondergrond van de gemeente Vianen sterk gerelateerd aan de ligging van meandergordels, crevasse afzettingen en rivierduinen. Omdat deze tijdens en na hun vorming vaak als hooggelegen ruggen in het landschap zichtbaar zijn, wordt verondersteld dat deze gebieden voorkeurslocaties voor bewoning zijn geweest.⁷

Op onder meer de Kortenhoevense, Tienhovense en Autenase meandergordels zijn tot op heden geen archeologische vondsten gedaan. Deze meandergordels liggen begraven onder een 1 meter tot enkele meters dik pakket van jongere sedimenten. Op deze afzettingen kunnen archeologische resten uit het Meso- of Neolithicum aanwezig zijn, die in dat geval waarschijnlijk goed zijn geconserveerd vanwege de diepe ligging. Het betreft mogelijk resten van mesolithische kampementen en eerste nederzettingssporen uit het Neolithicum. De kans dát er archeologische resten aanwezig zijn, is relatief klein in verhouding tot jongere meandergordels, omdat deze gedeeltelijk kunnen zijn geërodeerd door jongere rivieren of overstromingen. Vanwege de kleine omvang van vindplaatsen is de ontdekkingskans ook klein.

⁷ Huizer et.al. 2007, p.32.

De Zijderveldse, Vuylkopse, Schoonrewoerdse en Hagesteinse meandergordels liggen allen ondiep (zanddiepte op -0,5 tot +2,8 m NAP); bovendien is op al deze meandergordels, en in het bijzonder de Zijderveldse en Hagesteinse, de aanwezigheid van archeologische resten aangetoond.

De bewoningsmogelijkheden langs de Lek zijn gestart op het moment dat deze rivier ontstond.

Bewoning is hier al mogelijk geweest vanaf de Romeinse tijd. Van de Lek bevinden zich echter hoofdzakelijk uiterwaarden in de gemeente; dit houdt in dat alle afzettingen van de Lek in buitendijks gebied zijn gelegen, waarvan aangenomen wordt dat door het natuurlijke proces van verlegging van de stroomgeul, eventuele voormalige afzettingen en resten uit de Romeinse tijd tussen de dijken zijn geërodeerd en opgeruimd.⁸

Crevasses worden in een periode van enkele jaren gevormd en zijn vrijwel direct daarna bewoonbaar. Omdat crevasseruggen vaak smaller en lager zijn dan die van meandergordels, is de periode van bewoning ook korter. Ze zijn vrij sterk aan zakking onderhevig, omdat ze veelal zijn gelegen op de slappe ondergrond van het rivierkomgebied.

De archeologische verwachting voor de perioden vanaf de Middeleeuwen is in mindere mate afhankelijk van de geologische gesteldheid. Vanaf deze periode werden de voor bewoning minder geschikte gebieden, zoals in het geval van de gemeente Vianen het rivierkomgebied, door de mens ontgonnen en in gebruik genomen.

Om deze reden kunnen archeologische resten niet alleen worden verwacht op geologische elementen als de Hagesteinse meandergordel en, voor zover hier geen recente bodemverstoring heeft plaatsgevonden, langs de Lek (beide meandergordels waren immers gedurende de Middeleeuwen respectievelijk verland of als rivier actief), maar ook langs onder menselijke invloed ontstane elementen zoals oude ontginningsassen en wegen.⁹

De vroegste ontginningen (Vroege Middeleeuwen) in de gemeente Vianen concentreerden zich op de hoger gelegen Hagesteinse stroomrug. Hier lagen twee kleine nederzettingen: Hagestein en Helsdingen. Het vee kon grazen op gemeenschappelijke complexen, die werden aangeduid als 'es' of met laatmiddeleeuwse namen als 'meent', 'weerd', 'eng' en 'hoge land'. Later werden deze complexen omgezet in akkers met een blokvormige verkaveling. De verschillende complexen van blokverkaveling werden omheind en gemarkeerd met hagen.

Op oude topografische kaarten is ten zuiden van het dorp Everdingen blokverkaveling zichtbaar. Ook het toponiem Everdingen, met de naamsuitgang '-ingen' dat mogelijk komt van '-ingheem', kan duiden op een vroegmiddeleeuwse oorsprong. De zogenaamde 'heemnamen' worden namelijk gedateerd in de 5^e tot 10^e eeuw. Of de naam betrekking heeft op de huidige locatie is niet bekend.¹⁰

De ontginningen lagen rond twee kleine kernen: de dorpen Helsdingen en Gasperden (vanaf ca. 1382 veranderde de naam van Gasperden in Hagestein). De structuur van de dorpen is kenmerkend voor oude nederzettingen in het riviereengebied. Deze bestond uit een stelsel van evenwijdig aan elkaar lopende wegen, die aan één of beide zijden op elkaar aansloten. Bij de ontginning van Helsdingen speelde het Benedictijnenklooster Oostbroek (ten oosten van Utrecht) een centrale rol. In de 13e eeuw werden vanuit een uithof, een boerderij met schuren, onder leiding van de monniken de ontginningen ter hand genomen. Mogelijk speelde het klooster ook in het ontstaan van Hagestein een rol.

In de Late Middeleeuwen breidden de ontginningen, die tot dusver op de Hagesteinse stroomrug lagen, zich uit tot in de lager gelegen gebieden. Aanvankelijk waren het nog relatief kleinschalige ontginningen die plaatsvonden vanuit de stroomrug en oeverwal naar de flanken van deze ruggen. In de gemeente Vianen werden, op initiatief van de bisschop van Utrecht en de kapittels van Dom en Oud Munster, de oeverwal van de Lek en de stroomrug van Hagestein als uitgangspunt genomen. De verkaveling werd gekenmerkt door evenwijdige stroken haaks op de ontginningsbasis.

---

⁸ Huizer *et.al.* 2007, p.33.

⁹ Huizer *et.al.* 2007, p.35.

¹⁰ Sprangers *et.al.* 2011, p.37.

De volgende periode van ontginning (12^e-13^e eeuw) werd gekenmerkt door systematische en grootschalige ontginning van de natte en lager gelegen komgronden. De komgronden werden gekenmerkt door veen met daarop klei. De toepassing van het concept cope-ontginningen dat tot dusver enkel in veengebieden had plaatsgevonden in de gemeente Vianen is atypisch. De ontginningen vonden plaats op initiatief van de bisschop van Utrecht en de kapittels, die op basis van het 'wildernis regaal' de rechten op deze gronden hadden.

Als basis diende een gegraven watergang met daarlangs een kade en een weg ter ontsluiting van de in het kader van de ontginning nieuw gebouwde boerderijen. Haaks op deze basis werden parallel aan elkaar sloten gegraven, die ook als perceelgrens dienden. De breedte en de diepte van het perceel werd van tevoren vastgesteld. De kavels werden aan het eind afgesloten door watergangen met achterkaden, die het water uit het achterliggende land moesten tegenhouden. De zijkanten van het ontginningsblok werden door de aanleg van zijkaden (ook zuwes of zijwenden genoemd) van wateroverlast gevrijwaard. De boerderijen lagen naast elkaar en vormden lintbebouwing of een 'streekdorp'. In de lage komgronden, die door hun ligging veel te kampen hadden met wateroverlast en overstromingen, werden boerderijen vaak aangelegd op een kunstmatig opgeworpen heuvel. Deze woonheuvels worden globaal gedateerd in de periode vanaf de 12^e tot en met de 15^e eeuw.¹¹

De cope-ontginningen werden in eerste instantie als akkerland in gebruik genomen. Door de maai-veldddaling - als gevolg van oxidatie en inklinking - werden de condities voor akkerbouw steeds ongunstiger. Met uitzondering van de relatief hooggelegen zandige oeverwallen moest men al vanaf de 14^e eeuw overschakelen op grasland, waarvoor een hogere waterstand minder bezwaarlijk was. Op de hooggelegen zandige oeverwallen en stroomgordels bleef akkerbouw dominant. Aan het eind van de 19^e eeuw zorgde de agrarische crisis echter ook hier voor een omzetting van een deel van het akkerland in grasland. Op de stroomruggen en oeverwallen vond vanaf het begin van de 18^e eeuw fruitteelt plaats. In de uiterwaarden lagen graslanden en op sommige plaatsen akkers. In aanvulling op de veeteelt en akkerbouw werden tal van agrarische nevenactiviteiten ontwikkeld. Vanaf de 15^e eeuw werd op kleine, sterk ontwaterde en bemeste akkers nabij de boerderij hennep verbouwd. Na bewerking (roten en braken) konden de hennepvezels worden gebruikt voor de productie van onder meer touw en zeildoek. Vanaf de 15^e eeuw werden in de gemeente Vianen ook eendenkooien aangelegd: een voor het Nederlandse rivieren gebied tamelijk wijd verspreid en wereldwijd gezien uniek fenomeen. De kooien met vangconstructie werden omgeven door hoog opgaand kooibos en lagen vaak aan de achterzijde (rustig, slechte grond) van het perceel. Vanaf de 16^e eeuw werden grienden, productiebossen van wilgen, aangelegd. Het hout werd onder meer gebruikt voor dijkverzwaring, kribbenaanleg en het vlechten van manden. De grienden werden aangelegd in de uiterwaarden en op de natte en slecht ontwaterde gebieden binnendijks. Vanaf de 15^e eeuw werd in de uiterwaarden klei gewonnen, die ter plaatse werd gebakken in kleine veldsteenovens.¹²

De waterhuishouding speelde een cruciale rol voor het agrarische gebruik van het gebied. Voor een goede bewerking van het land is immers een goede afwatering noodzakelijk. Dit heeft geleid tot een groot aantal kaden en dijken in de gemeente Vianen, die waterstaatkundige eenheden van elkaar scheidde. Vanaf de late 19^e eeuw zijn door de introductie van stoombemaling en elektrische bemaling veel kleinere waterstaatkundige eenheden samengevoegd, waardoor veel lokale kaden en dijken hun functie verloren. Er is een onderscheid te maken tussen bekading en bedijking van kleinschalige ontginningseenheden aan de ene kant en rivierdijken en hoge dwarsdijken die hele gebieden beschermden aan de andere kant.

Voor de waterverbinding tussen Gorinchem en Vianen werd in 1685 de Viaanse trekvaart (of Zederikse vaart) gegraven. Zo werd een doorlopende vaarverbinding gemaakt tussen Gorinchem en Vianen, waaraan ook de stad Utrecht groot belang hechtte. De Viaanse trekvaart werd vanaf 1818

---

¹¹ Sprangers *et.al.* 2011, p.37-41.

¹² Sprangers *et.al.* 2011, p.46-47.

overvleugeld door een nieuw kanaal, het Zederikkanaal, dat werd gegraven in opdracht van Koning Willem I. Het Zederikkanaal liep langs de oostzijde van Vianen om aan te sluiten op de Zederik. Dit traject sloot aan op de Keulse Vaart en de Vaartse Rijn, aan de noordzijde van de Lek, die als doel hadden een goede verbinding tussen Amsterdam met de Lek/Waal te maken. In 1883 kwam het Merwedekanaal tot stand. Voor het traject van het Merwerdekanaal in de gemeente Vianen kon gebruik worden gemaakt van een verbrede en verdiepte Zederik en Zederikkanaal.¹³

Specifiek

Voor specifiek het plangebied Stuartweg is Archis II geraadpleegd. In het plangebied, maar ook in de ruime omgeving van het plangebied zijn geen Archismeldingen of anderszins bekende archeologische waarnemingen aanwezig.

Op de archeologische verwachtingskaart uit 2007¹⁴ is zichtbaar dat het plangebied gelegen is op de Hagesteijnse meandergordel. Op de Archeologische Verwachtingskaart Prehistorie – Romeinse tijd staat de locatie van het plangebied aangegeven met een hoge archeologische verwachting vanwege de ligging op een meandergordel. Op de Archeologische Verwachtingskaart Middeleeuwen – Nieuwe tijd staat het plangebied eveneens aangegeven met een hoge archeologische verwachting vanwege (wederom) de ligging op een meandergordel.

Op de beleidsadvieskaart staat de locatie van het plangebied in paars aangegeven; dit impliceert een hoge archeologische verwachting op resten ondieper dan 1,5 m beneden maaiveld of diepteligging onbekend.

In opdracht van de gemeente Vianen heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in 2010 een actualisatie van de archeologische verwachtings- en beleidskaart van de gemeente Vianen uitgevoerd. Het onderzoek had tot doel de reeds bestaande kaarten uit 2007 te actualiseren alsmede specifieke verwachtingskaarten voor de vier historische kernen, de uiterwaarden en de Lekbodem te vervaardigen. Daarnaast is speciale aandacht besteed aan de Tweede Wereldoorlog.¹⁵

De locatie van het plangebied ligt binnen het Linschoten systeem, bestaande uit de Hagesteinse stroomgordel en riviersysteem.

Het plangebied heeft een hoge archeologische verwachting op de Archeologische Verwachtingskaart Prehistorie – Romeinse tijd, maar een middelhoge archeologische verwachting op de Archeologische Verwachtingskaart Middeleeuwen – Nieuwe tijd.

Het plangebied ligt in een gebied waar een gemeentelijk archeologisch beleid is vastgesteld. Op grond van dit beleid valt het plangebied in de zone AWW 2 (Archeologische Verwachtingszone 2). Dit betekent dat archeologisch onderzoek verplicht is bij plangebieden groter dan 30 m² en bij bodemingrepen dieper dan 30 cm –mv.

De straatnamen in het plangebied (Hoogewaard, Hoge Biezenweg) wijzen al op een van oorsprong hooggelegen gebied. Op de (oude) kaarten is geen bebouwing aanwezig binnen het plangebied.

Opvallend genoeg is een lijnelement zichtbaar dat door het plangebied loopt. Dit lijnelement is ook afgebeeld op de historische waardenkaart Middeleeuwen – Nieuwe tijd van de gemeente Vianen. Het element komt overeen met de loop van de huidige Sportlaan. De Sportlaan heeft een afwijkende oriëntatie ten opzichte van het overige stratenpatroon (onder andere de Stuartweg). Op de locatie van de Sportlaan liep vroeger de Hoogelandscheweg, die al staat afgebeeld op de kadasterkaart van 1811-1832 en op de kadastrale minuutplan van 1811-1832. Wellicht heeft de weg een nog oudere oorsprong. De overeenkomst in oriëntatie tussen het oude lijnelement en de huidige straat is zeer treffend. De Hoogelandscheweg was een oude verbinding tussen Vianen en Hagestein waarbij men via de Hoogelandschebrug het toenmalige Zederik kanaal kon oversteken.

---

¹³ Sprangers *et.al.* 2011, p.46.

¹⁴ Huizer *et.al.* 2007.

¹⁵ Sprangers *et.al.* 2011, p.8.

Tussen de Sportlaan en de Havenweg is in 2012 een booronderzoek uitgevoerd.¹⁶ Hierbij bleek dat op een diepte variërend tussen de 40 en 150 cm beneden maaiveld een pakket klei aanwezig is bestaande uit kalkrijke sterk of uiterst siltige of zandige, licht bruine klei. In het pakket komen zandlagen voor. Dit pakket wordt geïnterpreteerd als een oeverafzetting van de Hagesteinse stroomgordel. Op deze stroomgordel kunnen archeologische resten vanaf de Late IJzertijd en jonger worden verwacht.

Over het verloop en de aard van de Hoogelandsche weg is inzicht verkregen bij het archeologisch onderzoek in het kader van de aanleg van het industrieterrein Gaasperwaard bij Hagestein. Dit pad was aan het maaiveld nog te herkennen als een lijnvormige rug in het landschap. Bij de opgraving en archeologische begeleiding door RAAP zijn resten van deze weg aangetroffen in de vorm van puinrijke ophoging met karrensporen. De oorsprong van het pad bleek echter een natuurlijke perceelsscheiding te zijn in de vorm van een geultje.¹⁷

Afb.4. Karrensporen in het wegdek van de Hoogelandsche weg tijdens de archeologische begeleiding van RAAP (uit: Leijnse 2012, figuur 40).

2.2 Gespecificeerde archeologische verwachting

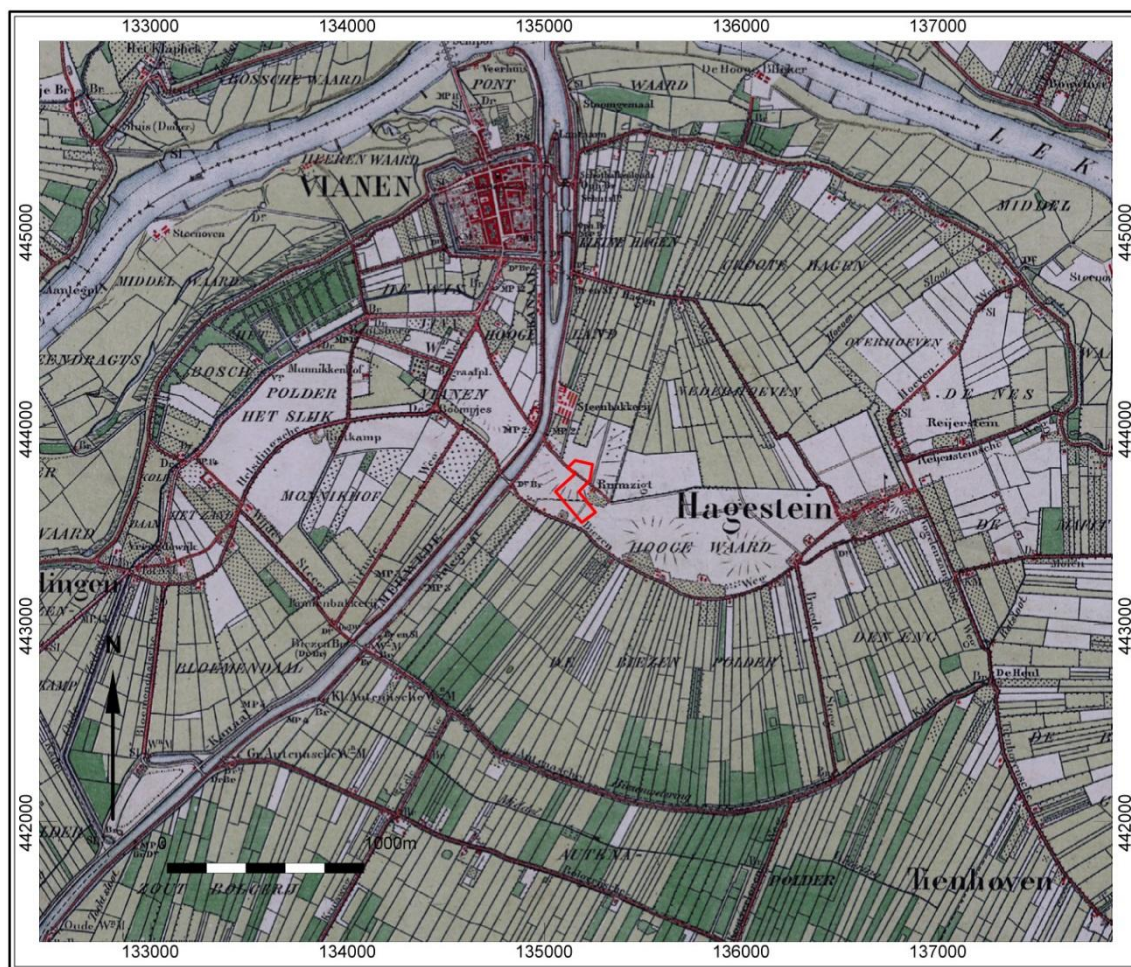
Het plangebied heeft een hoge archeologische verwachting op archeologische resten uit de perioden IJzertijd en Romeinse tijd, specifiek in de top van de afzettingen van de Hagesteinse stroomgordel.

Het plangebied heeft een hoge archeologische verwachting op archeologische resten uit de Nieuwe tijd, specifiek op het voorkomen van de Hoogelandscheweg.

De mate van verstoring van deze mogelijk aanwezig archeologische resten door de reeds bestaande riolering en andere civieltechnische werkzaamheden is onbekend.

¹⁶ Hanemaaijer 2012.

¹⁷ Leijnse 2012, locatie 4 en 5.

Afb.5. Het plangebied op de Bonnenkaarten 1850-1900. Zichtbaar is het lijnelement oftewel de Hoogelandscheweg die door het plangebied loopt (afbeelding gemaakt door Archeologisch Onderzoek Leiden BV/ Archol in opdracht van ArcheologieAdvies).

3. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

Bij de voorgenomen rioleringswerkzaamheden zijn bodemingrepen tot op een diepte van ca. 3 m onder maaiveld voorzien, waardoor mogelijk aanwezige archeologische waarden aangetast of vernietigd kunnen worden.

De Omgevingsdienst regio Utrecht heeft het plangebied onderzocht door middel van een bureauonderzoek, waarbij conform KNA 3.2 de geologische kaarten, de historie van de locatie, historische kaarten en archeologische onderzoeken in de omgeving zijn geraadpleegd.

De eerder gestelde onderzoeksvragen kunnen als volgt worden beantwoord:

1. Wat is de bodemopbouw in het gebied en zijn er gegevens bekend over bodemverstoringen in het verleden binnen het plangebied?

Op een diepte van vermoedelijk ca. 40-150 cm onder het maaiveld kunnen de afzettingen van de Hagesteinse stroomgordel worden verwacht (afwisselende lagen klei en zand). Het plangebied is in het recente verleden verstoord geraakt door de aanleg van riolering. Onbekend is in hoeverre en tot welke diepte deze werkzaamheden de ondergrond (en mogelijk daarin aanwezige archeologische resten) hebben verstoord.

2. Worden binnen de grenzen van het onderzoeksgebied archeologische resten verwacht? Zo ja, wat is de omvang, ligging, aard en datering van deze verwachte resten?

Binnen de grenzen van het onderzoeksgebied kunnen archeologische resten worden verwacht. Het gaat dan met name om archeologische resten uit de IJzertijd en de Romeinse tijd, specifiek in de top van de afzettingen van de Hagesteinse stroomgordel. Verder kan de Hoogelandscheweg (Nieuwe tijd) worden aangetroffen bij de Sportlaan en de doorkruising van de Stuartweg.

De aanwezigheid van deze resten wordt verwacht, de omvang van de archeologische resten is onbekend.

3. In welke mate worden deze waarden verstoord door realisatie van de geplande bodemingreep?

De mogelijk aanwezige archeologische waarden zullen worden verstoord en waarschijnlijk vernietigd door de geplande bodemingreep.

4. Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?

Planaanpassing is geen optie.

5. Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

Een Archeologische Begeleiding (conform protocol proefsleuven, maar met de mogelijkheid naar een doorstart naar protocol opgraven) is de meest praktische vorm van nader onderzoek. Een dergelijke archeologische begeleiding dient plaats te vinden op basis van een door het bevoegd gezag goedgekeurd Programma van Eisen (PvE).

Aanbevelingen

Op basis van deze resultaten en het gegeven dat behoud *in situ* middels planaanpassing niet tot de mogelijkheid behoort, adviseert de Omgevingsdienst regio Utrecht om archeologisch vervolgonderzoek uit te laten voeren.

Een Archeologische Begeleiding (conform protocol proefsleuven, maar met de mogelijkheid naar een doorstart naar een archeologische begeleiding conform protocol opgraven) is de meest praktische vorm van nader onderzoek.

Voorafgaand aan de archeologische begeleiding dient een booronderzoek uitgevoerd te worden om de mate van verstoring (c.q. de diepte waarop een intacte bodemopbouw wordt aangetroffen) in het plangebied vast te stellen.

Op basis van de resultaten van dit booronderzoek zal het bevoegd gezag een (eerste) selectiebesluit kunnen nemen over het al dan niet doorgaan van de archeologische begeleiding en of delen van het plangebied afgeschreven kunnen worden voor vervolgonderzoek op basis van de eventueel aangetroffen verstoring.

Een dergelijke archeologische begeleiding dient plaats te vinden op basis van een door het bevoegd gezag goedgekeurd Programma van Eisen (PvE).

4. BRONNEN

Berendsen, H.J.A./E. Stouthamer, 2001: *Palaeogeographic development of the Rhine-Meuse delta, The Netherlands*, Assen.

Hanemaaijer, M. 2012: *Havenweg 22 te Vianen. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend en karterend booronderzoek*. ADC Rapport 3094.

Huizer, J., A. van Benthem en M. Benjamins, 2007: *De archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de gemeente Vianen*. ADC Heritage, Amersfoort.

Leijnse, K., 2012: *Middeleeuwse bewoning langs de Biezenweg. Hagestein: gemeente Vianen. Archeologisch onderzoek: een opgraving en een archeologische begeleiding* (RAAP rapport 2412), Weesp.

Mulder, F.J. de, M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff, T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*, Groningen.

Sprangers, J., R. Klaarenbeek, P. Kloosterman & J.A.T. Wijnen, 2011: *Gemeente Vianen; een actualisatie van de archeologische verwachtings- en beleidskaart*. RAAP-rapport 2169.

Overige bronnen

Archis II

www.ahn.nl/viewer

www.hisgis.nl

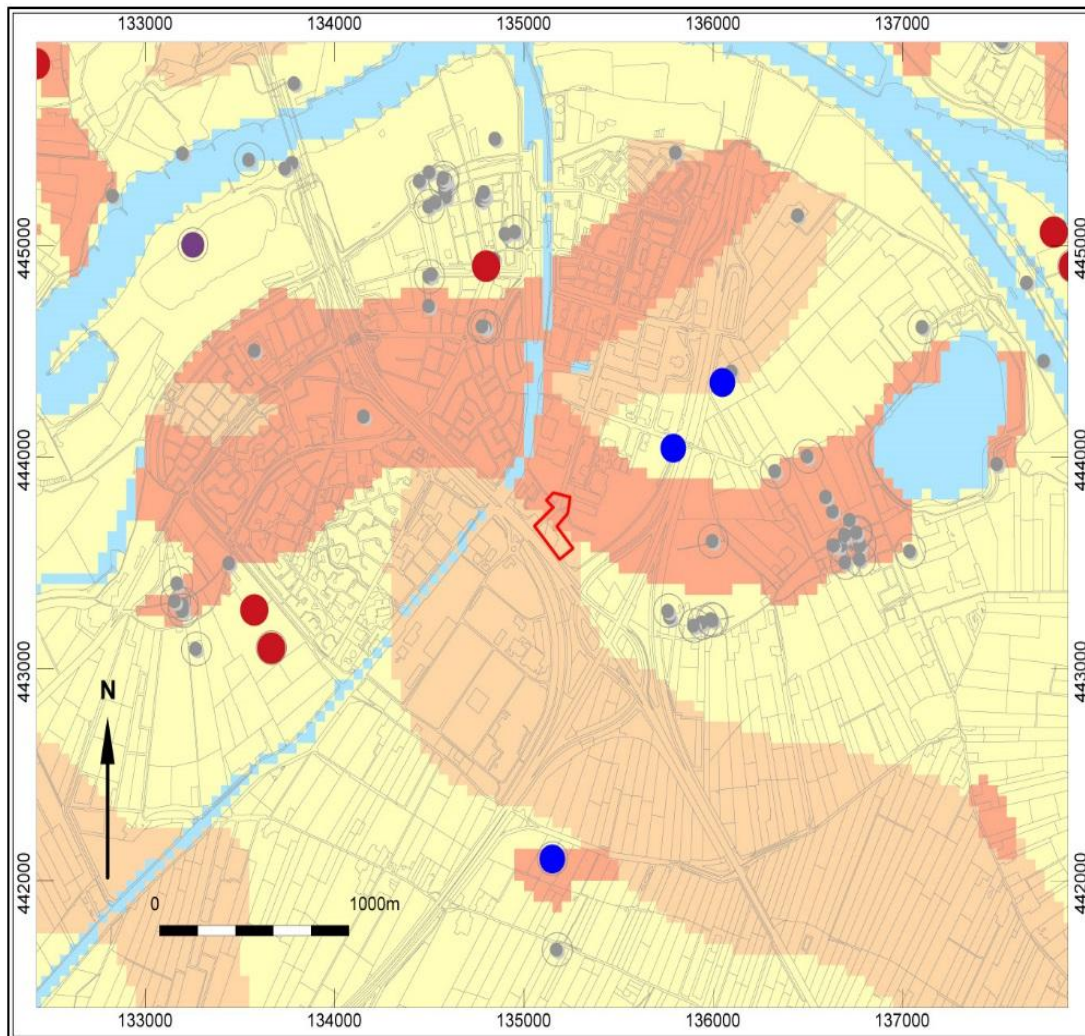
www.watwaswaar.nl

Bijlagen

Bijlage 1: Archis waarnemingen.

Bijlage 2: Bestaande en nieuwe situatie.

Bijlage 1: Archis waarnemingen.

IKAW

Indicatieve kaart van archeologische waarden

- Hoge indicatieve waarde
- Middelhoge indicatieve waarde
- Lage indicatieve waarde
- Bebouwd gebied
- Water
- Niet gewaardeerd

Archis

Met dezelfde begin- en einddatering

- Paleolithicum
- Mesolithicum
- Neolithicum
- Bronstijd
- IJzertijd
- Romeins
- Middeleeuwen
- Overige Archiswaarnemingen

Afbeelding gemaakt door Archeologisch Onderzoek Leiden BV/ Archol in opdracht van ArcheologieAdvies.

